

Сергій Адамович
(м. Івано-Франківськ)

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОТЕКЦІОНІЗМ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ (1991 – 2017 рр.)

У статті проаналізовано засоби економічного протекціонізму, які застосовують органи державної влади Республіки Білорусь для забезпечення функціонування білоруської економічної моделі. Автор вважає, що протекціоністські заходи держави є надмірними і перешкоджають інноваційному розвитку економіки країни, а також поглиблюють політико-економічну залежність від Російської Федерації.

Ключові слова: Республіка Білорусь, соціально-економічний розвиток, економічний націоналізм, протекціонізм, білоруська економічна модель, промисловість, сільське господарство.

Економічний націоналізм передбачає політику, в якій допускається використання елементів класичного капіталізму, вільного ринку і захисних методів державного регулювання окремих сфер господарського життя в інтересах нації. За визначенням американського науковця Дж. Мейолла, економічний націоналізм є «суто або переважно протекціоністським і меркантилістським, спрямованим на повну фінансову незалежність національної держави з протидією підприємствам іноземних капіталістів та урядам завдяки торговим бар'єрам, тарифам та іншим засобам меркантилістської політики» [10, с.45, 47].

Спробуємо проаналізувати, як втілює в життя елементи протекціонізму в економіці білоруська владна еліта, що публічно не один рік бореться з націоналістичними проявами в своїй країні. У цьому контексті важливе теоретичне й практичне значення мають наукові напрацювання О.Валіон, О.Готовського, Л.Злотнікова, І.Пелипаса, В.Руденкова, В.Шимова які досліджують створення специфічної соціально-економічної моделі Республіки Білорусь, її трансформацію відповідно до нових міжнародних умов початку XXI ст.

Зазначимо, що у спадок від Радянського Союзу Білорусі дісталася промисловість, що являла собою фінішний, завершальний етап виробництва цілих галузей величезної держави. Через це республіка була приречена на те, щоб більшу частину виробленої тут продукції вивозити за кордон. Наслідком цього стала залежність від зовнішніх ринків [7].

Однак розпад СРСР призвів до втрати традиційних ринків збуту білоруських товарів, закупівель сировини і матеріалів, низької ефективності й конкурентоспроможності вітчизняних товарів, інфляції та безробіття. У зв'язку з цим у перші роки незалежності в Білорусі спостерігалася структурна економічна криза. Так, якщо у 1991 р. валовий внутрішній продукт відносно 1990 року становив 98,8 %, то у 1994 р. лише 64,7 %; продукція промисловості та сільського господарства відповідно 99 % (1991 р.) – 65,1 % (1994 р.) і 95,1 % – 77,5 %; капіталовкладення зменшилися понад у 2 рази – 104 % (1991 р.) – 48,7 % (1994 р.) [4, с.163].

Незважаючи на це, з приходом до президентства в 1994 р. О.Лукашенка республіка намагається зберегти свої виробничі потужності шляхом державного втручання. Вихід із глибокої економічної кризи був пов'язаний із побудовою в середині 1990-х рр. ХХ ст. соціально орієнтованої ринкової економіки, що полягала в збереженні великого державного сектору в усіх основних галузях економіки, адміністративному регулюванні грошових доходів населення і цін на товари першої необхідності, збереженні високого рівня системи соціального захисту населення [4, с.163].

Білорусь характеризується дуже високим рівнем державного інтервенціонізму. За даним критерієм, що визначається як частка державних витрат у ВВП, країна знаходиться на 159 місці серед 179 країн. Це пов'язано з високим ступенем централізації економіки Білорусі. В період 2007-2009 рр. державні витрати становили в середньому 48,3% від ВВП. Незважаючи на заявлений урядом намір почати процес приватизації державних підприємств, реальних кроків у даному напрямку практично не робилося [2, с.153].

Однак республіці вдалося в першій половині 2000-х рр. перейти до соціально-економічного зростання, створити передумови для розгортання інноваційної економіки. Так, у 2005 р. обсяги виробництва у промисловості збільшилися понад 50 %, у сільському господарстві – більш ніж на 25 %. Рентабельність реалізованої продукції (робіт, послуг) збільшилася із 7,8 % у 2001 р. до 13,5 % у 2005 р., знизилася частка збиткових організацій відповідно із 33,4 % до менш ніж 10 %. Середньорічний приріст ВВП за п'ятирічку перевищив 7,3 %, що створило передумови й забезпечило майже дворазове зростання реальних грошових доходів, реальної заробітної плати і роздрібного товарообігу [4, с.164-165].

Варто зауважити, що виконання основних показників соціально-економічного зростання республіки в другій половині 2000-х рр. ускладнювалося у зв'язку із негативним впливом на білоруську економіку світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Наслідком цього стало падіння продажу білоруських товарів й зниження попиту на продукцію. Однак, завдяки прийнятим заходам антикризового характеру вже з 2010 р. у республіці почалося помітне економічне зростання, що дозволило виконати більшість із ключових завдань, передбачених на 2006 – 2010 рр. [4, с.165].

Серед невід'ємних компонентів «білоруської економічної моделі», що формувалася, О.Лукашенко у 2001 р. на других Всебілоруських зборах назвав поряд з соціально орієнтованою ринковою економікою, еволюційним шляхом перетворень, виваженою зовнішньоекономічною політикою і регулятивну роль держави у всіх соціально-економічних процесах [4, с.164].

Проявлялася регулятивна роль держави і в державному протекціонізмі. Для захисту національних інтересів у системі зовнішньоекономічної діяльності білоруси використовують встановлення квот експорту й імпорту окремих товарів чи товарних груп, ліцензування зовнішньоторговельної діяльності [9, с.536]. Основним важелем, що застосовує уряд Білорусі з метою захисту внутрішнього ринку країни, є митно-тарифне регулювання. Поряд з цим вживаються заходи нетарифного регулювання: встановлення кількісних

обмежень (квотування і ліцензування імпорту окремих товарів); реєстрація контрактів на імпорт окремих видів товарів; встановлення окремих форм контролю (контролю якості товарів, що ввозяться); встановлення виключного (монопольного) права на здійснення зовнішньої торгівлі товарами; заходи щодо захисту економічних інтересів щодо імпорту товарів; встановлення особливого режиму здійснення зовнішньої торгівлі товарами [5].

До всього іншого білоруські виробники зобов'язані замінювати зарубіжну продукцію на споживчому ринку товарами власного виробництва. Типовим проявом протекціонізму є також примус включати в асортимент магазинів білоруську продукцію. Постанова Міністерства торгівлі «Про обов'язковий асортиментний перелік білоруських товарів» наказує всім магазинам, залежно від розміру торговельних площ і спеціалізації, включати в асортимент певну кількість найменувань білоруських продовольчих і непродовольчих товарів. [11].

Як зауважує Л.Злотніков, суттєве посилення протекціонізму відбулося в країні після входження до Митного союзу з Росією через високі імпортні мита. На думку дослідника, торгові бар'єри призвели до зниження життєвого рівня населення, консервації технологічного відставання. Так, навіть особиста участь О.Лукашенка у відновленні виробничого об'єднання «Горизонт» не призвела до відродження виробництва білоруських телевізорів. Направленість білоруської влади лише на ринок Росії і її союзників з СНД провокувала до перетворення країни на сировинний придаток [6]. Крім того, білоруси не стільки захищали свою економіку, як узалежнювалися від Російської Федерації.

У підсумку наслідком такої політики стало те, що станом на початок 2018 р. білоруські економісти почали зауважувати, що країні все складніше стає продавати свою продукцію на ринок Росії, куди йде значна частина білоруського експорту, і невирішеною проблемою залишається діяльність збиткових підприємств [1].

Уже аналіз стану зовнішньої торгівлі Білорусі в 1995-2005 рр. вказував на високу залежність від ринку однієї країни (Росії) і від експорту одного товару

(нафтопродукти / нафта), ріст залежності економіки від енергетичних шоків. До несприятливих тенденцій в експорті відносилось і зниження конкурентоспроможності всіх основних груп товарів, за виключенням мінеральних, і особливо машин і обладнання, різке скорочення постачання важко імітованих наукоємних товарів, в тому числі і в зв'язку з недостатністю прямих іноземних інвестицій і нових технологій [13, с.100]. А зношеність основних фондів у промисловості досить висока (65-70%), питома вага нової продукції в загальному обсязі промислового виробництва становить незначну величину – тільки 11-13% [12, с.94].

У лютому 2016 року білоруська влада пішла на додаткові кроки в області обмеження свободи торгівлі для захисту внутрішніх виробників. Так, було введено мито на доставку товарів з-за кордону вартістю понад 22 євро, а також обмежено ввезення товарів вартістю понад 300 євро: тепер їх можна ввозити не частіше, ніж раз на три місяці, інакше такі товари обкладаються митом. У цьому ж ключі діяв указ президента, який регламентує реалізацію товарів легкої промисловості індивідуальними підприємцями тільки при наявності документів, що підтверджують якість товару.

Подібні заходи практикувалися в Білорусі і раніше, проте вони були менш жорсткими. Останні ж обмеження свідчили про намір білоруської влади посилити заходи торгового протекціонізму в надії запуснути перевірений механізм економічного зростання - внутрішнє споживання. Передбачалося, що введені обмеження мали стати стимулом для споживачів купувати товари вітчизняного виробництва.

Така стратегія влади була заснована на ілюзії, що швидке економічне зростання може бути досягнуте без одночасного збільшення обсягів міжнародної торгівлі. Однак стратегія торгового протекціонізму буде мати негативні наслідки для білоруської економіки, бо обумовлене протекціонізмом збільшення попиту є вимушеним, і продукція підприємств буде реалізовуватися зовсім не через наявність якихось порівняльних переваг. У результаті

підприємства опиняться в ситуації відсутності необхідності підвищення якості та зниження витрат – адже продукцію купують і так.

Крім того, торговий протекціонізм фактично відсікає частину постачальників товару, знижуючи тим самим обсяг пропозиції на ринку. Це веде до збільшення ціни на товари білоруських виробників, оскільки споживач обмежений у можливості зміни постачальника [8].

Зауважимо, що Білорусь, сама застосовуючи засоби економічного націоналізму, критикує інші країни в надмірному економічному протекціонізмі. Так, 21 квітня 2018 р. Президент Білорусі Олександр Лукашенко під час звернення зі щорічним Посланням до білоруського народу і Національних зборів заявив, що протекціонізм у світовій економіці ускладнює просування білоруської продукції.

«У світовій економіці все більше зміцнюється принцип національного протекціонізму - кожен сам за себе! Такий собі економічний націоналізм. Це ускладнює просування нашої продукції. Наприклад, Європа хоч і пішла з нами на деяке зближення, як і раніше не дає ходу ряду білоруських виробів. Ринки країн так званої далекої дуги давно поділені, і влізти туди важче, ніж верблюду пройти крізь вушко голки», – зазначив Олександр Лукашенко [7]. У свою чергу спікер нижньої палати білоруського парламенту В. Андрейченко у червні 2018 р. через дії російського Россельхознадзора назвав протекціонізм головним дезінтегратором союзницьких відносин з Росією [3].

Для країни із малою відкритою економікою, а за цим показником Білорусь є лідером серед країн СНД й випереджає більшість держав – членів Євросоюзу, питання активізації експортної діяльності є гостро актуальними. Частка експорту у структурі ВВП держави становить близько 60 %. [4, с.167].

Отже, загалом виправдані для захисту національної економіки в умовах розпаду СРСР та глобалізаційних процесів засоби протекціонізму в Білорусі є надмірними та призвели до збільшення економіко-політичної залежності від Російської Федерації, слабкої енергоощадності, зменшення конкурентної

спроможності білоруських товарів та сповільнення інноваційного розвитку промисловості країни.

Література:

1. Беларусь оказалась в ловушке протекционизма. Почему это очень опасно – Режим перегляду: // <https://news.tut.by/economics/587685.html?crnd=40709> (дата звернення 18.08.2018).
2. Беларусь: вызовы социально-экономического развития / Под ред. В. Силицкого. – СПб.: Невский простор, 2011. – 192 с.
3. В парламенте Беларуси назвали протекционизм главным дезинтегратором отношений с РФ – Режим перегляду: // <https://milknews.ru/index/Belarus-RF-protencionizm.html> (дата звернення 04.09.2018).
4. Валіон О. Основні тенденції соціально-економічного розвитку Білорусі (початок 90-х рр. ХХ ст. – 2010 р.) / О. Валіон // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Вип.1. – С.162-168.
5. Госпротекционизм в Беларуси: больше зло, чем благо? – Режим перегляду: // https://bel.biz/completed/management/rynki/gosproteksionizm_v_belarusi-_bolshe_zlo-_chem_bлаго/ (дата звернення 04.09.2018).
6. Злотников Л.Н. Последствия политики протекционизма для Беларуси / Л.Н.Злотников. – Режим перегляду: // <http://www.research.by/webroot/delivery/files/ecowest/1999n1r15.pdf> (дата звернення 18.08.2018).
7. Лукашенко: Протекционизм в мировой экономике усложняет продвижение белорусской продукции – Режим перегляду: // http://www.belarus.by/ru/business/business-news/lukashenko-protteksionizm-v-mirovoj-ekonomike-uslozhnjaet-prodvizhenie-belorusskoj-produktsii_i_0000056271.html (дата звернення 18.08.2018).

8. Может ли протекционизм стать рычагом роста? – Режим перегляду: // <https://nmnby.eu/news/express/6001.html> (дата звернення 19.08.2018).
9. Национальная экономика Беларуси : учебник / В. Н. Шимов [и др.] ; под ред. В. Н. Шимова. – 3-е изд. – Минск : БГЭУ, 2009. – 751 с.
10. Панченко В. Держава біля керма: теорія та практика українського економічного націоналізму (XX – початку XXI ст.) / В.Панченко. – Дніпро : Герда, 2017. – 340 с.
11. Протекционизм как «священная корова» белорусской экономики – Режим перегляду: // <https://www.dw.com/ru/протекционизм-как-священная-корова-белорусской-экономики/a-16367838> (дата звернення 04.09.2018).
12. Социально-ориентированная модель экономического развития: опыт германии и Беларуси : материалы междунар. науч.-практ. конф., Минск, 18 мая 2011г. / Фонд им. Фридриха Эберта [и др.]. – Минск : И. П. Логвинов, 2011. – 108 с.
13. Экономика Беларуси: тенденции развития и основные вызовы: сб. / под ред. И.В. Пелипая. – Минск-СПб.: Невский Простор, 2006. – 248 с.
Adamovych S. Economic protectionism in the republic of Belarus (1991 – 2017). The article analyzes the means of economic protectionism used by the state authorities of the Republic of Belarus to ensure the functioning of Belarusian economic model. The author believes that protectionist measures of the state are excessive and impede the innovative development of the country's economy, as well as deepening the political and economic dependence on the Russian Federation.
Key words: Republic of Belarus, socio-economic development, economic nationalism, protectionism, Belarusian economic model, industry, agriculture.